

'Moordenaars uit Chicago'

De anti-geldtirades van Orwells romanheld Gordon Comstock

Als bibliothecaris van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet verzamelde Gerard Borst romans voor de rubriek 'Geld in fictie'. Een prominente plaats in deze rubriek kreeg George Orwells *Houd de sanseferia hoog*. Deze roman speelde een rol in de vijfde aflevering van het 'GeldcultureelCafé in het Geldmuseum' (14 juni 2007). Ter inleiding van de cultuursocioloog Ton Bevers, die sprak over Georg Simmels filosofie van het geld, haalde Borst Gordon Comstock voor het voetlicht, de hoofdpersoon van Orwells meesterwerk. Wat volgt is een bewerkte versie van Borsts causerie.

GERARD BORST

Van de vaderlandse dichtervorst J.C. Bloem, onlangs vereerd met een elegante biografie, is de uitspraak: 'Het is niet dat verdomde geld, maar dat verdomde géén geld.'¹ Bloem kon het weten. Mede door het financiële bankroet van zijn gefortuneerde ouders was deze verwende burgemeesterszoon veroordeeld tot het bestaan van een armoedzaaier. Dat weerhield hem er niet van enorme schulden te maken, vooral bij boekhandels en slijterijen. Over afbetalen peinsde dit paradepaard van de Nederlandse dichtkunst niet. Zonder scrupules zadelde hij hiermee zijn vrienden op. Als hij er zelf beter van werd vond hij liefdadigheid de normaalste zaak van de wereld.

Sommige collega's van Bloem, hoezeer ook net als hij geplaagd door geldgebrek, waren uit ander hout gesneden. Neem Gordon Comstock, een in 1905 geboren Brit, auteur van de bundel *Muizen*, bij verschijnen in 1932 door *Times Literary Supplement* 'buitengewoon veelbelovend' genoemd. Met deze dichter laat ik u vanmiddag kennismaken. Comstock heeft een aantal geldaforismen op zijn naam staan, waaronder het volgende over liefdadigheid:

Hoe fijngevoelig het ook gecamoufleerd mag worden, liefdadigheid blijft gruwelijk; er heerst altijd een zekere onbehaaglijkheid, iets dat grenst aan heimelijke haat, tussen schenker en ontvanger.

Een paar jaar na het verschijnen van zijn veelbelovende bundel, toen hij uiterst armlastig was, moet Comstock zijn principes aangaande liefdadigheid voortdurend ook op zichzelf hebben betrokken. In kringen van poëziefhebbers doet nog steeds het verhaal de ronde dat 'onze' dichter in die moeilijke periode altijd

---

1. Met het compliment 'elegante biografie' doel ik op: Bart Slijper, *Van alle dingen los. Het leven van J.C. Bloem* (Amsterdam en Antwerpen 2007). Bloems uitspraak wordt geciteerd in: Ed van Eeden, *Wisecracks, oneliners en wijsheden* (Amsterdam 1994) 234.

categorisch weigerde zich door zijn rijkere vriendin Rosemary te laten trakteren. Hij moet eens tegen haar hebben gezegd:

Ik heb het geld de oorlog verklaard en ik moet me houden aan de regels. En de eerste regel is dat ik geen liefdadigheid mag aannemen.

Met enige nadruk gaf ik u aan het begin mijn ondertitel; het geheim is dus al verklapt, Gordon Comstock is een fictieve dichter, hij heeft in werkelijkheid nooit bestaan. Als gezegd is hij een romanheld van Orwell. George Orwell, vooral bekend als de auteur van *1984*, door de lezers van *The Guardian* pas nog uitgeroepen tot het meest kenmerkende boek van de twintigste eeuw,² portretteert Comstock in een van zijn andere romans, *Houd de sanseferia hoog*. De oorspronkelijke titel van dit boek luidt *Keep the aspidistra flying*. De eerste editie verscheen in 1936, bij de Londense uitgever Gollancz. Voor mijn causerie herlas ik de tweede druk van de vertaling van Else Hoog, in 1983 uitgegeven door Meulenhoff.³

Met bibliografische details zal ik u verder niet vermoeien. Die interesseren u niet. Veel meer, ik weet dat zeker, ziet u uit naar het antwoord op de vraag hoe de onderzoeker geldcultuur van dit museum het in zijn hoofd haalt een praatje te houden over een romanfiguur van George Orwell. Ik zal u dat antwoord geven.

In een periode dat we nog op weg waren naar de fusie waaruit het Geldmuseum is ontstaan legde ik als bibliothecaris van het Penningkabinet een verzameling aan van romans waarin het thema geld op de een of andere manier wordt uitgewerkt. Hiervoor bedacht ik de rubrieksnaam 'Geld in fictie'. Het rijtje boeken is keurig meeverhuisd naar Utrecht en even keurig terechtgekomen op een schap in onze nieuwe bibliotheek, maar veel meer is er tot op heden niet mee gedaan. Aan deze misstand ga ik een eind maken. Komen wij samen in het GeldcultureelCafé, dan zal voortaan een boek uit de bewuste rubriek zijn afgestoft en tot onderwerp gemaakt van een inleidend praatje.

Houd de sanseferia hoog, al jaren een van mijn favoriete romans, kreeg van mij destijds een prominente plaats in de rubriek. Dat vanmiddag de hoofdpersoon voor het voetlicht komt, mag u gerust opvatten als een hommage aan dit meesterwerk.

In het vervolg van mijn betoog citeer ik veel. U moet hierbij bedenken dat Orwells roman speelt in het Engeland van de jaren 1934-'35.

Als de lezer met hem kennismaakt heeft Gordon Comstock net ontslag genomen bij een reclamebureau, dat hem tot zijn meest succesvolle copywriters rekende. Werkend in een achterafboekhandeltje heeft hij alle eerzucht afgezworen. Hij maakt zichzelf wijs als dichter en niet als burgerman door het leven te moeten. Op die manier heeft hij het geld de oorlog verklaard. Met de mensen die zich schuldig maken aan de verering van het geld heeft hij geen greintje affiniteit.⁴

[...] de eerbied voor geld is verheven tot een religie. Misschien is het wel de enige werkelijke religie – de enige werkelijk doorvoelde religie – die we nog hebben. Geld is wat vroeger God was. Goed en kwaad betekenen niets anders meer dan slagen en mislukken. De tien geboden zijn teruggebracht tot twee

---

2. *NRC Handelsblad*, 8 juni 2007.

3. Het bovenstaande bevat al twee citaten uit *Houd de sanseferia hoog*. Comstocks geldaforisme staat op p. 217. De opmerking tegen zijn vriendin Rosemary over zijn oorlogsverklaring aan het geld vinden we op p. 134.

4. Volgt de leer waarmee Orwell zijn schepsel begiftigt op p. 51 van de roman.

geboden. Een voor de werkgevers – de uitverkorenen, de geld-clerus als het ware – 'Gij zult geld verdienen'; en een voor de werknemers – de slaven en horigen – 'Gij zult uw betrekking niet kwijtraken'.

De geldgod te aanbidden betekent in Gordons ogen: gesetteld zijn; hogerop komen; je ziel verkopen voor een villa en een sanseferia; in zo'n typisch gluiperdje met een bolhoed veranderen, zo'n dociel manneke dat met de bus van kwart over zes wegglipt naar huis, naar zijn avondmaal van sudderlapjes en compôte uit blik, dat nog een half uurtje naar het BBC Symfonieconcert luistert en dan misschien tot slot zijn vrouw mag pakken, als die tenminste 'in de stemming' is.⁵

Comstock is een romanfiguur naar mijn hart. Ik ben socioloog – vanmiddag nu eens niet de enige in de zaal – en daar heeft het veel mee te maken. Aan sociologisch inzicht ontbreekt het Comstock namelijk allerminst. Meer dan eens geeft hij er blijk van te beseffen wat geld in feite is, een middel tot deelname aan het sociaal verkeer. Wie het bezit doet mee, voor wie er gebrek aan heeft dreigt het isolement.⁶

[...] alles draaide om geld. Iedere menselijke relatie moet je kopen met geld. Als je geen geld hebt zullen de mannen niet om je geven en de vrouwen niet van je houden. [...] als je geen geld bezit ben je niet beminneenswaard.

Geldgebrek leidt volgens Gordon bovenal tot eenzaamheid. Met twee pond in de week, stelt hij vast, kun je toch niets anders dan eenzaam zijn? Als je maar zo weinig verdient wordt de omgang met andere mensen gecompliceerd.⁷

Dat is het ergste van arm zijn, het eeuwig terugkerende – de eenzaamheid. [...] avond na avond terugkomen op die godverlaten kamer, altijd alleen.

Nog niet zo lang geleden stipte ik het al aan: Gordon heeft een vriendin. Hij ziet zijn Rosemary, die van zijn hospita niet op zijn kamer mag komen, slechts af en toe. Bedrijft hij met haar de liefde? Nee, volgens hem wil ze niet omdat hij geen geld heeft.⁸

Bij hun ontmoetingen staat in Gordon geregeld de plaaggeest op. Zo bijvoorbeeld als hij de vrouwen in Engeland bestempelt als de grote aanstichters van het kwaad.⁹

Geld, geld, alles draait om geld! [...] Vrouwen! Ze bederven al onze ideeën! Want je kunt nu eenmaal niet zonder vrouw en alle vrouwen dwingen je dezelfde prijs te betalen. 'Leg je fatsoen af en ga meer geld verdienen' – zeggen de vrouwen. 'Leg je fatsoen af, lik de schoensmeer van de schoenen van je baas en koop voor mij een mooiere bontjas dan die vrouw van hiernaast heeft.' Elke man heeft zo'n vervloekte vrouw om zijn nek hangen als een zeemeermin die hem steeds verder de diepte in sleurt – naar zo'n afstotelijk huisje in Putney, twee onder een kap, met meubilair op afbetaling en een draagbare radio en een sanseferia in de vensterbank. [...] Uiteindelijk is alles [...] [de schuld van de vrouwen]. Want de vrouwen zijn degenen die geloven in de geld-code. De mannen gehoorzamen alleen maar; ze moeten wel, hoewel ze er niet in geloven. De vrouwen houden het systeem in stand. De vrouwen met hun villa's in Putney en hun baby's en hun sanseferia's. [...] Een vrouw heeft bepaalde mystieke gevoelens ten opzichte van geld. Voor een vrouw betekenen goed en kwaad niets anders dan geld of geen geld.

Of Comstock nu nog steeds een door mij gekoesterde romanheld is, laat ik in het midden. Het loopt trouwens goed met hem af. Als het boek uit is heeft hij zich tot de geldgod bekeerd, tot de wereld van

---

5. *Houd de sanseferia hoog*, p. 56.

6. Ik vervolg met een citaat dat komt van p. 19.

7. P. 38 en 71. Het citaat waarmee ik vervolg komt van p. 73.

8. P. 88.

burgerluitjes die zich settelen en hogerop komen; als we *Houd de sanseferia hoog* met een gevoel van spijt terzijde leggen is Gordon Comstock een 'ordelievende soldaat in het spitsuur-leger' geworden.¹⁰ Dat is lang niet zonder slag of stoot gegaan. Comstock maakt pas *volte face* na praktisch zijn eigen ondergang te hebben bewerkstelligd. Voorafgaand aan die afdaling in het diepste der dalen dringt zich aan hem een visioen op van de 'hele westerse wereld':¹¹

[...] hij zag duizend miljoen slaven zwoegen en zich vernederen voor de troon van het geld. De aarde wordt omgeploegd, schepen varen uit, mijnwerkers zweten in druipende ondergrondse tunnels, klerken rennen om de trein van 8u15 te halen, verteerd door angst voor hun baas. En zelfs als ze met hun eigen vrouw in bed liggen beven ze en gehoorzamen. Gehoorzamen wie? De geld-priesters, de meesters van de wereld, met hun roze koppen. De Upper Crust. Een chaos van gladde jonge konijnen met automobielen van duizend guineas, van golfspelende effectenmakelaars en wereldwijze financiers, advocaten in de Chancery en modieuze nichten, bankiers, krantenmagnaten, [...] Amerikaanse boksers, vrouwelijke piloten, filmsterren, bisschoppen, adellijke dichters en moordenaars uit Chicago.

Einde citaat, einde verhaal.

UTRECHT, 26 juni 2007

Reageren?

g.borst@geldmuseum.nl

---

9. Comstock is zo plagerig op p. 127.

10. P. 260.

11. P. 166.